

DUHÂ VE NÂS ARASINDAKİ SÛRELER ÖZELİNDE ZÂDÜ'L-MESÎR TEFSİRİNDEKİ KIRAAT FARKLILIKLARI AÇISINDAN BİR İNCELEME

Ali Haydar ÖKSÜZ **
E-mail: ahaydaroksuz@yyu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3821-5085>

Citation/©: Öksüz, A. H. (2022). Duhâ ve Nâs arasındaki sûreler özelinde *Zâdü'l-mesîr* tefsirindeki kıraat farklılıkları açısından bir inceleme. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 13, 121-140.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.1109541>

Öz

Duhâ ve Nâs sûreleri arasında bulunan yirmi iki sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin son kısmını oluşturmaktadır. Bu sûreler, özellikle namazlarda okunmakla birlikte Kur'ân eğitimi ilk önce okunan ve ezberlenen sûreler olarak önemli bir konuma sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri yapılırken birçok İslâmî ilimden istifade edilmekle birlikte, tefsirlerde en başta kullanılan ilimlerden birisi kıraat ilmidir. Kıraat ilmi İslâmî ilimler alanında önemli bir yere sahip olmakla birlikte özellikle tefsir müellifleri için gerekli olarak görülen ilimlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda, araştırma konusu yaptığımız *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* isimli eserde müellif Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, kıraat farklılıklarını tefsirin genelinde kullanmaktadır. Bu çalışmada, *Zâdü'l-mesîr* tefsirinde Duhâ ve Nâs arasında yer alan sûrelerdeki kıraat farklılıkları incelenecektir. Bu çerçevede, kıraat farklılıklarına temel oluşturması düşüncesiyle bir sınıflandırma yapılarak, kıraatler sahih ve sahih olmayan şeklinde izah edilecektir. Daha sonra ise

** Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Duhâ ve Hümeze ile Fîl ve Nâs şeklinde iki başlık altında *Zâdü'l-mesîr* tefsirinde yer verilen farklı kıraatler aktarılacak ve sonuç kısmında bu sûreler bağlamında İbnü'l-Cevzî'nin kıraatlere yaklaşımı tespit edilmeye çalışılacaktır. Neticede İbnü'l-Cevzî'nin hem sahih olan hem de sahih olmayan birçok kıraat farklılığına Duhâ ve Nâs arasındaki sûrelerde yer verdiği anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tefsir, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr, Duhâ ve Nâs.

AN EXEMINATION IN TERMS OF THE QIRAAT DIFFERENCES IN THE EXPLANATION OF ZAD AI-MASIR SPECIALLY BETWEEN DUHA AND NAS

Abstract

Twenty-two surahs between the Surahs of Duha and Nas constitute the last part of the surahs of the Qur'an. These surahs have an important position as the suras that are read and memorized first in the education of the Qur'an, especially in prayers. Although many Islamic sciences are used while interpreting the Qur'an, one of the sciences used in tafsir is the science of recitation. Although the science of recitation has an important place in the field of Islamic sciences, it is at the forefront of the sciences that are considered necessary especially for commentators. In this context, in the work named *Zad al-masir fi 'ilm al-tafsir*, which we have done as the subject of our research, the author Abū al-Faraj Ibn al-Jawzī uses the recitation differences throughout the commentary. In this study, the differences in recitation in the surahs between Duha and Nas in the tafsir of *Zad al-masir* will be examined. In this framework, a classification will be made with the thought of forming a basis for the differences in recitation, and the recitations will be explained as authentic and non-authentic. Then, the different recitations included in the tafsir of *Zad al-masir* under two titles as Duha and Hümeze and Fil and Nas will be cited, and in the conclusion part, Ibn al-Jawzī's approach to recitations in the context of these surahs will be tried to be detected. As a result, it will be understood that Ibn al-Jawzī gave place to many recitation differences, both authentic and unsound, in the surahs between Duha and Nas.

Keywords: Recitation, Exegesis, Abū Al-Faraj Ibn Al-Jawzī, Zad al-masir fi 'ilm al-tafsir, Duha and Nas.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'de yüz on dört adet bulunmaktadır. Bu sûrelerin son kısmı yirmi iki sûreden oluşan Duhâ ve Nâs arasındaki sûrelerdir. Bu sûreler, öncelikle namazlarda olmak üzere

bazı özel zamanlarda okunmakta, ayrıca Kur'ân eğitimiyle ilgili olarak okunan ve ezberlenen ilk sûreler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sûrelerdeki farklı kıraatlerin bilinmesi veya tefsir eseri bağlamında farklı kıraatler açısından bu sûrelere nasıl yaklaşıldığının görülmesi Kur'ân eğitimi ve öğretimi açısından önem arz etmektedir.

Kur'ân ilimleri arasında yer alan kıraat ilmi, Kur'ân kelimelerinin eda keyfiyetlerini yani ne şekilde okunacağını ve kelimelerdeki okuyuş farklılıklarını nakleden kişilere nisbet ederek bildiren bir ilim olarak tanımlanmaktadır (el-Kastallânî, 2012, s. 355; İbnü'l-Cezerî, t.y., s. 49). Kıraat ilminin konusu ve ilgilendiği alan, Kur'ân'ın kelimeleri ve bu kelimelerdeki okuyuş farklılıklarıdır. Bu bağlamda birçok İslâmî ilimle ilişkisi olan kıraat ilmi, özellikle tefsir ilmi ve eserleri açısından önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca yazılan tefsir eserlerinde müellifler farklı boyutlarda da olsa kıraat farklılıklarına yer vermişler ve eserlerinde bu farklılıklardan faydalanmışlardır.

Eserinde kıraat farklılıklarını kullanan müelliflerden birisi Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî'dir (ö. 597/1201). İbnü'l-Cevzî, yazmış olduğu *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* isimli tefsirinde kıraat farklılıklarına birçok yerde atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda tefsirde Duhâ ve Nâs arasındaki sûrelere bakıldığında bu sûrelerin birkaçı hariç çoğunda kıraat farklılıklarına değindiği, oluşan kıraat farklılıklarıyla ilgili açıklamalarda bulunduğu ve bu kıraatlerle ilgili farklı görüşleri aktardığı görülmektedir. Bu nedenle hem bu sûrelerdeki İbnü'l-Cevzî'nin belirttiği kıraat farklılıklarını ortaya koymak hem de buradan hareketle müellifin kıraatleri ele alışıyla ilgili bazı tespitler yapmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Böylece *Zâdü'l-mesîr* tefsirinde Duhâ ve Nâs arasındaki sûreler özelinde bir tefsir eserinde kıraatlere nasıl yaklaşıldığı da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızda giriş kısmından sonra öncelikle kıraat farklılıklarına temel oluşturması düşüncesiyle kıraatlerin değeriyle ilgili olarak bilgiler aktarılacaktır. Bu doğrultuda sahîh ve sahîh olmayan kıraatler şeklinde ikili tasnif yapılarak kıraatler sınıflandırılacaktır. Sonrasında ise Duhâ ve Nâs arasındaki sûreler, Duhâ-Hümeze ve Fîl-Nâs şeklinde iki başlık altında ele alınmaya çalışılacaktır. Bu başlıklar içerisinde İbnü'l-Cevzî'nin tefsirinde yer verdiği bu sûrelerdeki bazı kelimelerle ilgili kıraat farklılıkları yine onun aktardığı şekliyle ifade edilecektir. Sonuç bölümünde ise yapılan incelemeler neticesinde elde edilen bilgiler değerlendirilecek ve İbnü'l-Cevzî'nin Duhâ ve Nâs sûreleri özelinde kıraat farklılıklarına yaklaşımı tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Kıraatlerin Değeri

Hz. Peygamber sonrasındaki Müslüman toplum içerisinde ortaya çıkan yeni gelişmelerle birlikte, İslâmî ilimler açısından da yeni gelişmeler, ilerlemeler ve ilim alanıyla ilgili usul ve esaslar oluşmaya başlamış ve devam etmiştir. Kıraat ilmi için de söz konusu olan bu durum neticesinde bazı gelişmelerin olduğu, detayların ortaya çıkmaya başladığı, sınıflandırmaların yapıldığı ve bu bağlamda bir literatür oluşmaya başladığı görülmektedir.

Bu açıdan yapılan önemli çalışmalardan birisi de kıraatler arasındaki sahih ile sahih olmayanları birbirinden ayırt etmek, bu konuyla ilgili belli başlı kriterler ortaya koymak olmuştur.

Kaynaklara bakıldığında kıraatlerin tasnifiyle ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir (es-Süyûtî, 2008, ss. 166-167; Ünal, 2005, ss. 53-63). Bu bağlamda yapacağımız çalışmaya katkı sağlaması ve inceleyeceğimiz sûrelerdeki farklı kıraatleri nitelendirmesi açısından kıraatleri sahih ve sahih olmayan şeklinde izah etmeye çalışacağız. Böylece sahih olan kıraatleri ve şartlarını ve sahih olmayan kıraatleri tespit etmeye gayret göstereceğiz.

1.1. Sahih Kıraatler

Kıraat ilmiyle alakalı olarak gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte bu ilimde söz sahibi olan kimseler kıraatleri bir disiplin içerisinde düzenleme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda kıraat âlimleri, kıraatler içerisinde sahih-sahi olmayan, kabul edilen-edilmeyen şeklinde sınıflandırmalar yaparak bunu bazı şartlara bağlamayı uygun görmüşlerdir. Bu açıdan konuyla ilgili olarak kıraat alanında söz sahibi olan kimseler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), Arap dili kurallarına bir yönüyle bile uygun olan, Mushâf-ı Osmâniye ihtimalen dahi muvafık bulunan ve sahih bir senede sahip olan her bir kıraatin sahih kıraat olduğunu belirtmektedir. Bu tür kıraatleri reddetmenin câiz olmadığını ve inkârının da helal olmayacağını söylemektedir. İnsanlar için bu tür kıraatleri kabul etmenin vacip olduğunu ve bu üç şartı taşıyan kıraatin ister yedi, ister on veya makbul olan diğer imamlara nisbet edilsin kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu görüşün ayrıca Ebû Amr ed-Dânî, Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî ve Ebû Şâme el-Makdisî gibi halef ve seleften olan bazı âlimlerin de görüşü olduğunu aktarmaktadır (İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 9). Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045), güvenilir bir şekilde Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir senedi olan, Kur'ân'ın indirildiği Arap diline bir vecihle dahi uygun olan ve mushaf hattına muvafık olan kıraatlerin sahih kıraat olduğunu belirtmektedir (Mekkî b. Ebû Tâlib, t.y., s. 51).

Burada zikredilen bilgilerden görüleceği üzere sahih olan kıraatler bazı şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar da güvenilir bir senetle kıraatin Hz. Peygamber'e ulaşması, Arap dili gramer kurallarına uygun olması ve Hz. Osman dönemi çoğaltılan mushaf hattına muvafık olmasıdır. Bu üç şartı kendisinde taşıyan kıraat sahih olarak kabul edilmekte ve bu şartlar kıraatin sıhhat şartları olarak bilinmektedir. Bu sıhhat şartlarını taşıyan kıraat-ı seb'a ve kıraat-ı aşere imamlarının kıraatleri bu bağlamda değerlendirilerek sahih kıraat olarak kabul edilmektedir. Bu yedili tasnif içerisindeki kıraat imamları Ebû Ruveym Nâfi' b. Abdirrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî (ö. 169/785), Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö. 120/738), Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ' b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî (ö. 154/771),

Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî (ö. 118/736), Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/745), Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî (ö. 156/773) ve Ebû'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî (ö. 189/805)'dir. Bunlara ilaveten onlu tasnif içerisinde de Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî (ö. 130/747-48), Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (ö. 205/821) ve Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr (ö. 229/844) yer almaktadır (İbn Mücâhid, 1980, ss. 53-87; İbnü'l-Cezerî, 1985, ss. 99-190).

1.2. Sahih Olmayan Kıraatler

Sahih kıraatlerle ilgili olarak ortaya konulan ve bizim de belirttiğimiz şartlarla birlikte, bu şartların birine veya bir kaçına uymayan kıraatler sahih olmayan kıraatler olarak kabul edilmektedir. İbnü'l-Cezerî, sahih olan kıraatin şartlarını ortaya koymakla birlikte bu üç şarttan birisinin bile kıraatte bulunmamasının o kıraati zayıf, şâz veya batıl kılacağını söylemektedir. Bununla birlikte bu durumun yedi kıraat imamına veya büyük kıraat imamlarından birisine ait olmasıyla bu sahih olmama durumunun değişmeyeceğini belirtmektedir (İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 9). Mekkî b. Ebû Tâlib de konuyla ilgili olarak sahih bir senede sahip olan ve Arap diline uyan bir kıraatin, mushafa muhalif olması sebebiyle sahih olarak kabul edilemeyeceğini belirterek, sahihlik şartlarından birisinin eksik olmasının kıraati sahih olmayan kategorisine dâhil ettiğine işaret etmektedir (Mekkî b. Ebû Tâlib, t.y., s. 51).

Sahih olmayan kıraatler içerisinde ilk olarak, on dörtlü tasnif içinde yer alan ve kıraatleri şâz olarak kabul edilen dört kıraat imamı bulunmaktadır. Bu kıraat imamları Ebû Hafs Ömer b. Abdirrahmân b. Muhaysin es-Sehmî (ö. 123/741), Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek b. el-Mugîre el-Yezîdî el-Adevî (ö. 202/817), Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728) ve Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (ö. 148/765)'dir (Birişik, 2002, ss. 429-430). Ayrıca sahih kıraat imamlarının ve burada belirttiğimiz şâz kabul edilen kıraat imamlarının dışında kalan kıraatler de sahih olmayan kıraatler içerisinde değerlendirilmekte ve bu şekilde kabul edilmektedir.

Buraya kadar olan kısımda kıraatlerin değeriyle alakalı olarak bir ayırım yaparak sahih ve sahih olmayan kıraatlerin ne anlama geldiğini ve hangi kıraatlerin sahih hangilerinin gayr-ı sahih olarak kabul edildiğini aktarmaya çalıştık. Bundan sonraki bölümde incelediğimiz tefsirdeki Duhâ ve Nâs arasındaki sûreleri iki kısma ayırarak, İbnü'l-Cevzî'nin bu sûrelerde kıraat farklılığına değindiği yerleri ve bu bağlamda yaptığı açıklamaları ifade etmeye çalışacağız. Bu açıdan ilk olarak tefsirde yer alan Duhâ ve Hümeze sûreleri arasındaki, sonra ise Fîl ve Nâs sûreleri arasındaki kıraat farklılıklarını İbnü'l-Cevzî'nin belirttiği şekliyle aktaracağız.

2. Duhâ ve Hümeze Arasındaki Sûrelerde Kıraat Farklılıkları

Duhâ ve Hümeze sûreleri arasında on iki sûre bulunmaktadır. İbnü'l-Cevzî Duhâ ve Hümeze arasındaki bu sûrelerde toplamda on dokuz yerde kıraat farklılığına değinmekte ve bu farklılıklarla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Burada sadece Asr Sûresi'nde herhangi bir farklılığa değinmeyen İbnü'l-Cevzî, diğer on bir sûrenin hepsinde çeşitli kelimelerde farklı kıraatlere temas etmektedir. Biz de burada İbnü'l-Cevzî'nin belirtmiş olduğu kıraat farklılıklarıyla ilgili yapılan açıklamaları aktarmaya çalışacağız.

İlk olarak İbnü'l-Cevzî Duhâ Sûresi'nin “مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ” (ed-Duhâ 93/3) âyetinde yer alan “وَدَّعَكَ/vedde'ake” lafzıyla ilgili olarak kıraat farklılığına değinmektedir. Burada Ömer b. Hattâb, Enes, 'Urve, Ebû'l-Âliye, İbn Ya'mer, İbn Ebî Able ve Ya'kûb'tan rivayetle Ebû Hâtim'in kelimeyi “د/دâl” harfinin tahfifiyle “وَدَّعَكَ /vede'ake” şeklinde okuduklarını belirtmektedir (Ebû'l-Kâsım, 2007, s. 662; el-Hatîb, 2002, s. 479).¹

İbnü'l-Cevzî, kelimeyle ilgili zikretmiş olduğu şeddesiz okuyuşun kaseme cevap şeklinde olduğunu söylemektedir. Ebû Ubeyde'nin ise şeddeli olarak “وَدَّعَكَ /vedde'ake” şeklinde okunduğunda kelimenin “تَوَدَّع/tevdî” lafzından geldiğini ve manasının “yolcunun veda etmesi” gibi olduğunu; tahfifle “وَدَّعَكَ /vede'ake” şeklinde okunduğunda ise “ودع/vede'a – yede'u” fiilinden gelerek “terk etmek” manasında olduğunu söylediğini aktarmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1562).

İnşirâh Sûresi'nde bir yerde kıraatlerle ilgili açıklamalarda bulunan İbnü'l-Cevzî, “فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” (el-İnşirâh 94/5) âyetinin “العسر/el-'usr” ve “اليسر/el-yusr” kelimelerinde farklı kıraatleri belirtmektedir. Müellif her iki kelimeyi de Ebû Ca'fer'in “س/sîn” harflerinin damme harekesiyle “العسر/el-'usur” ve “اليسر/el-yusur” şeklinde okuduğunu söylemektedir (el-Bennâ, 1987, s. 617; el-Hatîb, 2002, s. 490; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1564; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 401).

Kıraat farklılığını aktardıktan sonra müellif “العسر/el-'usr” lafzının her iki âyette de ma'rife, “اليسر/el-yusr” lafzının ise her iki yerde de nekre olarak geçtiğini ve bunun zorluğun bir kolaylığın ise iki olduğuna delalet ettiğini belirtmektedir (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1564).

Tîn Sûresi'nde İbnü'l-Cevzî'nin kıraat farklılığına değindiği kelime “وَأَطْوَر سِينِينَ” (et-Tîn 95/2) âyetindeki “سِينِينَ/sînîn” lafzıdır. Müellif burada ilk önce “سِينِينَ/sînîn” lafzının “سِينَاء/seynâ” lafzı gibi lehçeler arasında kullanılan bir lügat olduğunu belirtmekte, sonrasında ise Ali,

¹ Burada Cumhur'un kıraati dâl harfinin şeddesiyle “وَدَّعَكَ/vedde'ake” şeklindedir. Kelimenin kıraatiyle ilgili bk. İbn Cinnî (t.y., s. 364; İbn Hâleveyh, t.y., s. 175; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1562).

Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebü'l-Âliye ve Ebû Miclez'in kelimeyi "وَطُورِ سَيْنَاءَ/ve tûri seynâ" şeklinde medli, hemzeli ve "س/sîn" harfinin fethasıyla okuduklarını söylemektedir. İbn Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ ve Ebû Hayve'nin ise yine bu şekilde ancak "س/sîn" harfinin kesrasiyla "وَطُورِ سَيْنَاءَ/ve tûri siynâ" olarak okuduklarını zikretmektedir. Ebû Recâ ve Cahderî'nin de mushafta geçtiği şekliyle "سَيْنَاءَ/sînâ" olarak ancak "س/sîn" harfini fethayla okuduklarını belirtmektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 503; el-Hatîb, 2002, s. 497; İbn Hâleveyh, t.y., s. 176; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1566).

Müellif lafızla ilgili olarak üç farklı okuyuşu zikrettikten sonra İbnü'l-Enbârî'den nakille "سَيْنَاءَ/sînâ" ile "سَيْنَاءَ/seynâ" lafızlarının aynı olduğunu aktarmaktadır. Burada kelimenin manasıyla ilgili de ihtilaf edildiğini söyleyen İbnü'l-Cevzî, kelimeye "güzel" ve "mübarek" şeklinde iki farklı mananın verildiğini belirtmektedir. Ayrıca kelimenin mahiyetiyle ilgili olarak bu kelimenin dağın çevresinde bulunan ağaçların ismi olduğunu söyleyenlerin varlığından da bahsetmektedir. Devamında ise Mu'minûn Sûresi yirminci âyette bunu açıkladığını zikrederek, başka bir âyete atıfta bulunmaktadır. Mu'minûn Sûresi'nde kelime "وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصَيْغٌ لِلْأَكْلِينَ" (el-Mu'minûn 23/20), "سَيْنَاءَ/seynâ" şeklinde geçmektedir. Burada İbnü'l-Cevzî kelimeyi İbn Kesîr, Nâfi' ve Ebû Amr'ın "س/sîn" harfinin kesrasiyla "وَطُورِ سَيْنَاءَ/ve tûri siynâ" şeklinde; Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî'nin ise "س/sîn" harfinin fethasıyla okuduklarını söylemektedir. Aynı zamanda hepsinin med ile okuduklarını belirtmektedir (el-Fârisî, 1984, s. 289; İbn Mücâhid, 1980, ss. 444-445; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 972). Devamında ise Ferrâ'dan nakille bütün Arapların lügatlarında "س/sîn" harfinin fethasıyla okuduklarını, sadece Kinâne oğullarının "س/sîn" harfini kesrayla telaffuz ettiklerini ifade etmektedir. Kelimeyle ilgili olarak farklı kıraatleri zikreden İbnü'l-Cevzî daha sonra burada kelamin manasıyla ilgili farklı görüşler olduğunu söylemekte ve bu kelama güzel, mübarek, belirli bir taş ismi, ağaç, yer ismi gibi manaların yüklendiğini aktarmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 972).

İbnü'l-Cevzî Tîn Sûresi'nde Zeccâc'dan nakille burada kelimenin "وَطُورِ سَيْنَاءَ/ve tûri seynâ" şeklinde okunduğunu ve bunun "وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ" (el-Mu'minûn 23/20) âyetine benzediğini aktarmaktadır.² Mukâtil'in ise kendisinde meyveli ağaçların olduğu her dağın "سَيْنَاءَ/sînâ" olduğunu, "سَيْنَاءَ/seynâ" lafzının ise Nebat lehçesiyle olduğunu söylediğini belirtmektedir (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1566).

² Zeccâc bu kelimenin bir dağ ismi olduğunu söylemektedir. Ayrıca bazılarının kelimeyi "سَيْنَاءَ/seynâ" şeklinde okuduklarını belirtmekte ve bu okuyuşun Mu'minûn Sûresi yirminci âyetine benzediğini aktarmaktadır. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 343).

Müellif Alak Sûresi'nde kıraat farklılığına “إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ” (el-Alak 96/1) ve “إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ” (el-Alak 96/3) âyetlerinde yer alan “إِقْرَأْ/ikra” kelimesinde değişmektedir. Burada her iki âyette de Ebû Ca'fer'in bu kelimeyi hemzenin tahfifiyle okuduğunu söylemektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 506; el-Hatîb, 2002, s. 501; İbn Hâleveyh, t.y., s. 176; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1568).

Farklı bir okuyuşu belirten İbnü'l-Cevzî sonrasında ise Ebû Ubeyde'den nakille mananın “*rabbinin ismiyle oku*” şeklinde olduğunu ve “ب/bâ” harfinin de fazla olduğunu belirtmektedir. Müfessirlerin ise “*okuyuşa O'nun ismiyle başlayarak O'nun ismini zikret*” şeklinde mana verdiklerini aktarmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1568).

İbnü'l-Cevzî Kadr Sûresi'nde iki yerde kıraat farklılığına değinmektedir. İlk olarak farklı kıraatleri “تَنْزِيلُ الْمَلِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ” (el-Kadr 97/4) âyetinde yer alan “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/min külli emrin” lafzında zikretmektedir. Öncelikle İbn Kuteybe'nin “بكل أمر/her şey ile” dediğini ve müfessirlerin de “*o seneden gelecek seneye kadar Allah'ın takdir ettiği her şey ile inerler*” şeklinde söylediklerini belirtmektedir. Farklı kıraatle ilgili olarak da İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebü'l-Âliye ve Ebû İmrân el-Cûnî'nin “ر/râ” harfinin kesrası ve sonrasında tenvinli meksûr bir hemzeyle “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/min küllimriin” şeklinde okuduklarını söylemektedir (el-Hatîb, 2002, s. 518; ez-Zemahşerî, 2009, s. 1214; İbn Hâleveyh, t.y., s. 177; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1574).

Müellif baştaki hemze harfi olmadan “ل/lâm” harfinin vasledilmesiyle bu kıraatte iki vecih olduğunu aktarmaktadır. Birincisi, “*her melekten selam vardır*” şeklinde; ikincisi ise “وَنَصَرْنَا هُ” (el-Enbiyâ 21/77) âyetinde olduğu gibi “مِنْ/amin” lafzı “على/alâ” anlamında ve manası da “*müslümanların her bir işine meleklerden selam vardır*” şeklindedir. Son olarak da kelimenin okunuşuyla ilgili mushaf hattına uyan kıraatin en doğru kıraat olduğunu belirtmektedir³ (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1574).

Kadr Sûresi'nde müellifin kıraat farklılığına değindiği ikinci yer “سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ” (el-Kadr 97/5) âyetindeki “مَطْلَعٌ/metla” kelimesiyle ilgilidir. İbn Kesîr, Nafi', Âsim, Ebû Amr, İbn Âmir ve Hamza'nın “ل/lâm” harfinin fethasıyla “مَطْلَعٌ/matla” şeklinde okuduklarını belirten İbnü'l-Cevzî, Kisâî'nin ise “ل/lâm” harfinin kesrasıyla okuduğunu söylemektedir (ed-Dânî, 2015, s. 555; el-Bennâ, 1987, s. 621; el-Fârisî, 1984, s. 427; el-Hatîb, 2002, s. 519; İbn Hâleveyh, 1979, s. 374; İbn Mihrân, 1980, s. 475; İbn Mücâhid, 1980, s. 693; İbn Zencele,

³ Ferrâ, İbn Abbas, İkrime ve Kelbî'nin burayı “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/min küllimriin” şeklinde okuduklarını söylemektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, (1983, s. 396). Zeccâc, “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/min küllimriin” şeklinde okunduğunu söyleyerek, bunun mushafa aykırı bir okuyuş olduğunu ve bu şekilde İbn Abbas'tan rivayet edildiğini belirtmektedir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 347).

1997, s. 768; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1574; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403; Mekki b. Ebû Tâlib, 1984, s. 385).

İbnü'l-Cevzî, Ferrâ'dan nakille fetha ile okuyuşun Arap dilinde daha uygun olduğunu söyleyerek,⁴ fetha ile kelimenin “doğmak”, kesra ile ise “doğuş yeri” anlamına geldiğini zikretmektedir. Arapların ise “طلعت الشمس مطلعاً” şeklinde kesra ile kullanarak bundan mastar anlamını kastettiklerini söylemektedir. Kelamin manasını ise Kehf Sûresi dokuzuncu âyette açıkladığını belirtmektedir (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1574).

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde müellif Beyyine Sûresi'ndeki “أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ” (el-Beyyine 98/6) ve “أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ” (el-Beyyine 98/7) âyetlerinde geçen “الْبَرِيَّةِ/el-beriyye” lafzlarında kıraat farklılığına değinmektedir. Bu âyetlerin her ikisinde de kelimeyi Nâfi'nin ve İbn Âmir'den rivayetle İbn Zekvân'ın hemzeyle birlikte, geri kalanların ise hemzesiz olarak okuduklarını söylemektedir (ed-Dânî, 2015, s. 555; el-Fârisî, 1984, s. 427; el-Hatîb, 2002, s. 527; İbn Hâleveyh, 1979, s. 374; İbn Mihrân, 1980, s. 475; İbn Mücâhid, 1980, s. 693; İbn Zencele, 1997, s. 769; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1576; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403).

İbn Kuteybe'den nakille “الْبَرِيَّةِ/el-beriyye” lafzının yaratılmış manasında olduğunu belirten İbnü'l-Cevzî, farklı kıraati zikrettikten sonra Arapların çoğunun ve kurrânın dilde çok kullanılmasından dolayı hemzeyi terkedip bu şekilde hemzesiz olarak okuduklarını aktarmaktadır. Ayrıca insanların bazılarının bu kelimenin “بَرِيَّةُ الْعُودِ/bereyütü'-'ûd” sözünden geldiğini, bazılarının ise “toprak” manasına gelen “الْبَرِيَّةِ/el-berâ” lafzından geldiğini söyleyerek bu yüzden hemzesiz olduğunu söylediklerini belirtmektedir. Zeccac'dan nakille ise kelimenin “بَرَأَ اللَّهُ الْخَلْقَ /Allah mahlûkatı yarattı.” sözünden türediğini, toprak manasındaki “الْبَرِيَّةِ/el-berâ” lafzından gelseydi hemzeli olmayacağını söylemektedir.⁵ Hattâbî'nin ise “الْبَرِيَّةِ/el-beriyye” lafzının aslının hemzeli olduğunu ancak okuyuşta hemzenin terkedilmesinde mutabık kalındığını söylediğini aktarmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1576).

4 Ferrâ, kelimeyi Yahya b. Vessâb'ın tek başına lâm harfinin kesrasıyla okuduğunu ve genelin kıraatinin lâm harfinin fethasıyla olduğunu, Arap dilinde en güçlü olanın ise fethayla okuyuş olduğunu söylemektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, (1983, s. 280-281). Zeccâc, kelimenin lâm harfinin hem kesrası hem de fethasıyla okunduğunu söyleyerek, fetha ile mastar kesra ile isim olacağını belirtmektedir Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 348).

5 Zeccâc, “الْبَرِيَّةِ/el-beriyye” lafzının okunuşunun hemzenin terkiyle olduğunu, Nâfinin ise hemzeyle birlikte “الْبَرِيَّةِ/el-berîe” olarak okuduğunu ve bunun dışındaki kurrânın hemzenin terkinde birleştiklerini belirtmektedir. Burada aslolanın “الْبَرِيَّةِ/el-berîe” şeklinde olduğunu ancak çok kullanımdan dolayı hemzenin hafifletildiğini söylemektedir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 350).

Zilzâl Sûresi'nde İbnü'l-Cevzî üç yerde kıraat farklılığına işaret etmektedir. İlk olarak “إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا” (el-Zilzâl 99/1) âyetindeki “زِلْزَالَهَا/zilzâlehâ” kelimesindeki kıraat farklılığından bahsetmektedir. Burada öncelikle kelimenin kesra harekeyle mastar, fetha harekeyle ise isim olduğunu belirterek manayla ilgili herhangi bir açıklama yapmayan İbnü'l-Cevzî, daha sonra ise Ebü'l-Âliye, Ebû İmrân, Ebû Hayve ve Cahderî'nin kelimeyi “ز/ze” harfinin fethasıyla “زَلْزَالَهَا/zelzâlehâ” şeklinde okuduklarını söylemektedir⁶ (el-Hatîb, 2002, s. 533; ez-Zemahşerî, 2009, s. 1215; İbn Hâleveyh, t.y., s. 177; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1577).

Farklı okuyuşa değindiği diğer bir kelime ise “يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوَّا أَعْمَاهُمْ” (el-Zilzâl 99/6) âyetindeki “لِيُرَوَّا/liyurav” kelimesidir. Burada sadece kelimeyi Ebû Bekr es-Siddîk, Âişe ve Cahderî'nin “ي/ya” harfinin fethasıyla “لِيُرَوَّا/liyerav” şeklinde okuduklarını belirtmektedir⁷ (Ebû Hayyân, 2010, s. 524; el-Hatîb, 2002, s. 535; ez-Zemahşerî, 2009, s. 1216; İbn Hâleveyh, t.y., s. 177; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1578).

Son olarak ise “وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ” (el-Zilzâl 99/7) ve “وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ” (el-Zilzâl 99/8) âyetlerinin her ikisinde de geçen “يَرَهُ/yerah” kelimesindeki farklı okuyuşa temas etmektedir. Bu kelime için de sadece Âsım'dan rivayetle Ebân'ın her iki yerde de “ي/ya” harfinin dammesiyle “يُرَهُ/yurah” şeklinde okuduğunu belirtmekle yetinmektedir (ed-Dânî, 2015, s. 555; el-Fârisî, 1984, s. 429; el-Hatîb, 2002, s. 535-538; İbn Hâleveyh, t.y., s. 177, 1979, s. 375; İbn Mihrân, 1980, s. 476; İbn Mücâhid, 1980, s. 694; İbn Zencele, 1997, s. 769; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1578).

Âdiyât Sûresi'nde İbnü'l-Cevzî'nin değindiği kıraat farklılığı “إِنَّ رَبَّهُمْ بِكُمْ يَوْمَئِذٍ خَبِيرٌ” (el-Âdiyât 100/11) âyetindeki “إِنَّ/inne” lafzıyla ilgilidir. Müellif burada başkalarından atıfta bulunarak bu lafzın “إِنَّ/inne” şeklinde kesra harekeyle okunmasının “لِهَابِئِرٌ/lehabîr” kelimesindeki “ل/âm” harfinden dolayı olduğunu belirtmektedir. Devamında ise şayet o “ل/âm” harfi olmasaydı “إِنَّ/inne” lafzının fetha harekeyle okunacağını söylemektedir (Ebû Hayyân,

⁶ Ferrâ, kelimenin kesra harekeyle masdar, fetha harekeyle ise isim olduğunu söylemektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, (1983, s. 283). Zeccâc, kelimenin kıraati zâ harfinin kesra harekesiyledir. “زَلْزَالَهَا/zelzâlehâ” şeklinde fetha ile söylemek de câizdir ve bu şekilde fetha harekeyle de okunmuştur. Burada tercih edilen zâ harfinin kesra harekesiyle okumaktır ancak fetha harekeyle de okumak câizdir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 351).

⁷ Ferrâ, kurrânın “لِيُرَوَّا/liyurav” şeklinde okumada ittifak ettiklerini, şayet “لِيُرَوَّا” şeklinde okunursa da doğru olacağını söylemektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, 1983, s. 3/284; Zeccâc, kelimeyi “لِيُرَوَّا/liyerav” şeklinde okuyan kimseyi bilmediğini, Arap dilinde bu şekilde uygun olsa bile bu şekilde kıraat alınan birisi olmadığı için bu şekilde kıraatin câiz olmadığını söylemektedir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 352).

2010, s. 531; el-Hatîb, 2002, s. 546-547; İbn Hâleveyh, t.y., s. 178; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1580). Burada kıraat farklılığını isnad ettiği herhangi bir isim belirtmemektedir.

Müellif Kâria Sûresi'nde öncelikle "فَأَمَّهُ هَآوِيَةً" (el-Kâria 101/9) âyetindeki "فَأَمَّهُ/feümmühü" lafzında kıraat farklılığına değinmektedir. Burada sadece İbn Mes'ûd, Talha b. Musarrif ve Cahderî'nin kelimeyi hemzenin kesrasiyla "فَأَمَّهُ/feimmühü" şeklinde okuduklarını söylemekle yetinmektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 534; Kelimenin kıraatiyle ilgili bk. el-Hatîb, 2002, s. 10/554; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1581).

Sûrenin devamında gelen "وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ" (el-Kâria 101/10) âyetinde ise "مَا هِيَ/mâ hiyeh" lafzında farklı okuyuşa değinmekte ve açıklamalarda bulunmaktadır. Hamza ve Ya'kûb'un vasl halinde kelimenin sonundaki "ه/he" harfinin hafzederek "ما/hiye" şeklinde, vakıf halinde ise "ه/he" harfiyle birlikte okuduklarını belirtmektedir. Geri kalanların ise her iki halde de "ه/he" harfinin isbâtıyla okuduklarını söylemektedir (ed-Dânî, 2015, s. 556; el-Bennâ, 1987, s. 625; el-Fârîsî, 1984, s. 432; el-Hatîb, 2002, s. 555; Fahreddin er-Râzî, 1981, s. 74; İbn Hâleveyh, 1979, s. 375; İbn Mihrân, 1980, s. 476; İbn Zencele, 1997, s. 770; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1582; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403).

Kelimeyle alakalı farklı okuyuşu belirten İbnü'l-Cevzî, Zeccâc'dan nakille "هِيَ/hiyeh" lafzındaki "ه/he" harfinin vakıf için ve "ي/yâ" harfinin fetha harekesini açığa çıkarmak için geldiğini aktarmaktadır. Ayrıca vakıf halinin "هِيَ/hiyeh", vasl halinin ise "هي/hiye" şeklinde olduğunu zikretmektedir. Devamında ise mushaf hattına uymak gerektiğini söyleyerek mushafta "ه/he" harfinin sabit olduğunu ve "ه/he" harfiyle vakfedilip vasıl yapılmayacağını ifade etmektedir (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1582; Zeccâc, 1988, s. 356).

İbnü'l-Cevzî Tekâsür Sûresi'nde ilk olarak "أَطْبِقُكُمْ التَّكَاثُرَ" (et-Tekâsür 102/1) âyetinde yer alan "أَطْبِقُكُمْ/el-hâküm" kelimesinde farklı kıraate değinmektedir. Ebû Bekr es-Siddîk, İbn Abbâs, Şa'bî, Ebü'l-Âliye, Ebû İmrân ve İbn Ebî Able'nin soru şeklindeki iki meksûr hemzeyle "أَطْبِقُكُمْ/e el-hâküm" şeklinde okuduklarını söyleyen İbnü'l-Cevzî; Muaviye ve Âişe'nin ise yine soru şeklinde ancak medli bir hemzeyle "أَطْبِقُكُمْ/âlhâküm" olarak okuduklarını belirtmektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 536; el-Bennâ, 1987, s. 626; el-Hatîb, 2002, s. 561; İbn Hâleveyh, t.y., s. 179; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1583). Kelimenin manasının da "sizi Allah'a ibadetten ve itaatten alıkoymdu, meşgul etti" şeklinde olduğunu söylemektedir (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1583).

Müellifimizin değindiği kıraat farklılığından diğeri ise "لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ" (et-Tekâsür 102/6) ve "لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ" (et-Tekâsür 102/7) âyetlerinde geçen "لَتَرَوُنَّ/leteravunne" ve "لَتَرَوُنَّ/leteravunnehâ" kelimelerinin okunuşuyla ilgilidir. İbn Kesîr, Nafi', Âsım, Ebû Amr ve

Hamza'nın "ت/te" harfinin fetha harekesiyle "لَتْرُونَ/leteravunne" ve "لَتْرُونَهَا/leteravunnehâ" şeklinde okuduklarını söylerken; Mücâhid, İkrime, Humejd ve İbn Ebî Able'nin ise her ikisini de hemze olmadan "ت/te" harfinin dammesiyle "لَتْرُونَ/letüravunne" ve "لَتْرُونَهَا/letüravunnehâ" şeklinde okuduklarını belirtmektedir⁸ (ed-Dânî, 2015, s. 556; el-Fârisî, 1984, s. 434; el-Hatîb, 2002, s. 563-564; ez-Zemahşerî, 2009, s. 1219; İbn Hâleveyh, t.y., s. 179; 1979, s. 375; İbn Mihrân, 1980, s. 476; İbn Mücâhid, 1980, s. 695; İbn Zencele, 1997, s. 771; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1584; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403).

Hümeze Sûresi'nde İbnü'l-Cevzî ilkinde "الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ" (el-Hümeze 104/2) âyetindeki "جَمَعَ/ceme'a" kelimesinde kıraat farklılığına temas etmektedir. Burada sadece farklı okuyuşu belirterek Ebû Ca'fer, İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Halef ve Ravh'ın kelimeyi şeddeli olarak "جَمَعَ/cemme'a" şeklinde; geri kalanların ise tahfifle okuduklarını söylemekle yetinmektedir (ed-Dânî, 2015, s. 556; el-Fârisî, 1984, s. 441; el-Hatîb, 2002, s. 575; Ferrâ, 1983, s. 289; İbn Hâleveyh, 1979, s. 375; İbn Mihrân, 1980, s. 478, 1985, s. 438; İbn Mücâhid, 1980, s. 697; İbn Zencele, 1997, s. 772; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1587; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403).

İkincisinde yine bu âyette geçen "وَعَدَّدَهُ/ve'adeddeh" kelimesiyle ilgili olarak farklı kıraatlere değinmektedir. Kelimeyi cumhur kurrânın "د/dâl" harfinin şeddesiyle okuduklarını belirten İbnü'l-Cevzî, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Hasan ve İbn Ya'mer'in ise tahfifle okuduklarını söylemektedir (el-Bennâ, 1987, s. 629; el-Hatîb, 2002, s. 576; Ferrâ, 1983, s. 290; İbn Hâleveyh, t.y., s. 180; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1587).

Daha sonra mana ile açıklama yapan müellif müfessirlerin birincisi "*adedini saydı*", ikincisi ise "*yıllar boyunca yetecek kadar ayırdı*" şeklinde kelamın iki manasından bahsettiklerini zikretmektedir. Ayrıca Zeccâc'dan nakille mananın şeddeyle okunduğunda "*gelecek için onu hazırladı*", tahfifle okunduğunda ise "*mal ve kişi hazırladı, yani kendine yardımcı olarak onları aldı*" şeklinde olduğunu aktarmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2015, ss. 1587-1588; Zeccâc, 1988, s. 361).

Hümeze Sûresi'nde üçüncü değinilen farklılık "كَأَلَىٰ لَيْبَدَانَ فِي الْأُحْطَمَةِ" (el-Hümeze 104/4) âyetindeki "لَيْبَدَانَ/leyünbezenne" kelimesinin okunuşuyla ilgilidir. İbnü'l-Cevzî kelimeyi Ebû Bekr es-Sıddîk, Ömer b. Hattâb, Ebû Abdurrahman, Hasan, İbn Ebî Able ve İbn Muhaysın'ın medli "ل/elif", "ن/nûn" harfinin de kesrası ve şeddesiyle "لَيْبَدَانَ/leyünbezânni" şeklinde

⁸ Ferrâ, tâ harfinin fethasıyla kıraatin Medine halkının genelinin, Kûfe ve Basra halkının kıraati olduğuna söylemektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, 1983, s. 3/288; Zeccâc, buradaki kıraat vâv harfinin dammesiyle ve hemzesizdir. Bazıları "لَتْرُونَ/leteravunne" şeklinde hemzelemişlerdir. Nahivciler bu şekilde vâv harfini hemzelemeyi uygun görmemişler ve bu ikisinden birini seçmeyi uygun görmüşlerdir. Kelime bu şekilde hemzeyle de okunmuştur. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 358).

okuduklarını söylemekte (Ebû Hayyân, 2010, s. 541; el-Bennâ, 1987, s. 629; el-Hatîb, 2002, s. 578; İbn Hâleveyh, t.y., s. 180; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1588) ve bu kıraatin manasının da “*hem o hem de malı cehenneme atılacaktır*” şeklinde olduğunu belirtmektedir⁹ (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1588).

Bu sûre içerisinde değinilen son kıraat farklılığı “*في عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ*” (el-Hümeze 104/9) âyetindeki “*عَمَدٍ/amedin*” kelimesiyle ilgilidir. Müellif kelimeyi Hamza, Halef, Kisâi ve Hafs rivayeti hariç Âsım'ın “*ع/ayn*” harfinin dammesi ve “*م/mîm*” harfinin sükûnu ile okuduklarını söylemektedir (ed-Dânî, 2015, s. 556; el-Bennâ, 1987, s. 629; el-Fârisî, 1984, s. 442-443; el-Hatîb, 2002, s. 581; İbn Hâleveyh, t.y., s. 180; 1979, s. 376; İbn Mihrân, 1980, s. 478, 1985, s. 439; İbn Mücâhid, 1980, s. 697; İbn Zencele, 1997, s. 773; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1588; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403). Müfessirlerin “*عَمَدٍ/amedin*” lafzının “*cehennem halkının üzerine kapatılan katların kazıkları*” manasında olduğunu söylediklerini belirtmektedir. Ayrıca buradaki “*في/fî*” lafzının “*ب/bâ*” manasında olduğunu söyleyerek, mananın “*direklerle kapatılmıştır*” şeklinde olduğunu zikretmektedir. Katâde'nin de Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatında bu şekilde olduğunu söylediğini aktarmaktadır¹⁰ (el-Hatîb, 2002, s. 583; İbn Hâleveyh, t.y., s. 180; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1588).

İbnü'l-Cevzî Duhâ ve Hümeze sûreleri arasındaki kıraat farklılıklarını bu şekilde tefsirinde aktarmaktadır. Şimdi ise Fîl ve Nâs arasındaki kıraat farklılıklarını tefsirde geçtiği şekliyle ele almaya çalışacağız.

3. Fîl ve Nâs Arasındaki Sûrelerde Kıraat Farklılıkları

Fîl ve Nâs sûreleri arasında toplamda on adet sûre bulunmaktadır. Bunlar; Fîl, Kureyş, Mâûn, Kevser, Kâfirûn, Nasr, Tebbet, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleridir. İbnü'l-Cevzî bu sûreler içerisinde toplamda on yerde kıraat farklılığına değinerek açıklamada bulunmaktadır. Bu sûreler içerisinde Mâûn, Kevser, Nasr ve Nâs sûrelerinde herhangi bir farklı okuyuşa temas

⁹ Ferrâ, genelin kıraatinin “*لَيُنْبَذَنَّ/leyünbezenne*” şeklinde tekil olduğunu, Hasan-ı Basrî'nin ise ikil haliyle “*لَيُنْبَذَانَّ/leyünbezânni*” olarak okuduğunu ve bundan hem kişiyi hem de malını kastettiğini belirtmektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, (1983, s. 290). Zeccâc, kelimenin hem “*لَيُنْبَذَنَّ/leyünbezenne*” hem de “*لَيُنْبَذَانَّ/leyünbezânni*” olarak okuduğunu belirterek, daha çok bilinen kıraatin ise tekil olan “*لَيُنْبَذَنَّ/leyünbezenne*” şeklindeki okuyuş olduğunu söylemektedir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 362).

¹⁰ Ferrâ, kelimenin “*عَمَدٍ/amedin*” ve “*عُمُدٍ/umudin*” olarak iki şekilde okunduğunu belirterek, her ikisinin de tıpkı “*القديم – القديم – القدم – القدم*” kelimelerinde olduğu gibi “*العمود/el-'umûd*” kelimesinin çoğulu olduğunu söylemektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, (1983, ss. 290-291). Zeccâc, kelimenin “*عُمُدٍ*” şeklinde de okunduğunu ve bunun tıpkı “*الإهاب – الأهب – الأهب*” kelimelerinde olduğu gibi “*عماد – عمُد – عمُد*” şeklinde çoğul olduğunu belirtmektedir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 362).

etmemektedir. Diğer sûrelerde ise kıraat farklılıklarına atıfta bulunmaktadır. Biz de burada İbnü'l-Cevzî'nin belirtmiş olduğu kıraat farklılıklarını aktarmaya çalışacağız.

İbnü'l-Cevzî Fîl Sûresi'nde tek bir yerde kıraat farklılığına değinmektedir. Sûre'nin “تَرْمِيهِمْ” (el-Fîl 105/4) âyetinde yer alan “تَرْمِيهِمْ/termîhim” kelimesiyle ilgili olarak sadece Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin kıraatini nakleden İbnü'l-Cevzî, onun burada “ى/yâ” harfiyle “تَرْمِيهِمْ/termîhim” şeklinde okuduğunu söylemekle yetinmektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 544; el-Hatîb, 2002, s. 589; el-Kurtubî, 2006, s. 493; İbn Hâleveyh, t.y., s. 180; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1591).

İbnü'l-Cevzî Kureyş Sûresi'nde ilk olarak “لِيلَافٍ لِّلْأَفِ” (el-Kureyş 106/1) âyetindeki “لِيلَافٍ/liilâfi” kelimesinde kıraat farklılığına değinilmektedir. İbnü'l-Cevzî kurrânın bu lafızda ihtilaf ettiğini söylemektedir. Bununla birlikte İbn Âmir'in hemzeden sonra “ى/yâ” harfi olmadan “لِيلَافٍ/liilâfi” lafzına benzer şekilde “لِيلَافٍ/liilâfi” olarak; Ebû Ca'fer'in de hemze olmadan sakın bir “ى/yâ” harfiyle okuduğunu belirtmektedir. Hammâd b. Ahmed'in Şemûnî'den iki hemzeyle rivayet ettiğini söyleyen müellifimiz; birinci hemzenin meksûr, ikinci hemzenin ise sakın olduğunu ve “لِيلَافٍ/liilâfi” kalıbında okuduğunu aktarmaktadır. Geri kalanların ise hemzeden sonra sakın bir “ى/yâ” harfiyle “لِيلَافٍ/liilâfi” kelimesi gibi okuduklarını ifade etmektedir (ed-Dânî, 2015, s. 557; el-Bennâ, 1987, s. 631; el-Fârisî, 1984, s. 444; el-Hatîb, 2002, s. 595; İbn Hâleveyh, t.y., s. 180; 1979, s. 376; İbn Mihrân, 1980, ss. 478-479; İbn Mücâhid, 1980, s. 698; İbn Zencele, 1997, ss. 773-776; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1592; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 403).

Burada İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği diğer bir farklı okuyuş ise “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ” (el-Kureyş 106/2) âyetindeki “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ/ilâfihim” kelimesiyle ilgilidir. Onun aktardığına göre Ebû Ca'fer ve İbn Füleyh İbn Kesîr'den rivayetle, Velîd b. Utbe İbn Âmir'den rivayetle ve Tağlebî İbn Zekvân'dan rivayetle meksûr bir hemzeyle ve sonrasında “ى/yâ” harfi olmadan “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ/ilâfihim” gibi “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ/ilâfihim” şeklinde okumuşlardır. Huzâî İbn Füleyh'ten ve Ebân b. Tağleb Âsım'dan “ل/îlâm” harfinin sükûnu ile “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ/ilfihim” olarak rivayet etmişlerdir. Hammâd rivayeti hariç Şemûnî iki meksûr hemze ve arkasından “ى/yâ” harfiyle; Hammâd ise bu şekilde ancak “ى/yâ” harfini hafifleterek rivayet etmiştir. Geri kalanlar ise “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ/ilâfihim” gibi meksûr hemze ve sonrasında sakın “ى/yâ” harfiyle okumuşlardır (el-Bennâ, 1987, s. 631; el-Fârisî, 1984, s. 444; el-Hatîb, 2002, s. 598-601; Ferrâ, 1983, s. 293; İbn Hâleveyh, t.y., ss. 180-181; İbn Mihrân, 1980, ss. 478-479; İbn Mücâhid, 1980, s. 698; İbn Zencele, 1997, ss. 773-776; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1593; İbnü'l-Cezerî, 1985, ss. 403-404).

Kafirûn Sûresi'ndeki “لَكُمْ دِينُكُمْ وَيَوْمَ دِينِكُمْ” (el-Kâfirûn 109/6) âyetindeki “وَيَوْمَ دِينِكُمْ/veliyedîn” lafzında kıraat farklılığına temas edilmektedir. İbnü'l-Cevzî burada Nafi' ve Hafs ile Ebân'ın Âsım'dan rivayetle “ى/yâ” harfinin fethasıyla “وَيَوْمَ/veliyê” şeklinde okuduklarını söylemektedir. Ayrıca Ya'kûb'un her iki halde de “ى/yâ” harfinin isbâtıyla “وَيَوْمَ/dîni” olarak okuduğunu belirtmektedir (ed-Dânî, 2015, s. 557; el-Bennâ, 1987, s. 634; el-Fârisî, 1984, ss. 449-450; el-Hatîb, 2002, ss. 618-619; el-Kurtubî, 2006, ss. 537-538; İbn Hâleveyh, 1979, s. 377; İbn Mihrân, 1980, ss. 480-481; İbn Mucâhid, 1980, ss. 699-700; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1598; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 404).

İbnü'l-Cevzî Tebbet Sûresi'nde ilk olarak “تَبَّتْ يَدَا أَبِي هَبٍ وَتَبَّ” (et-Tebbet 111/1) âyetindeki “هَبٍ/leheb” kelimesinde farklı okuyuşa değinmektedir. Burada sadece İbn Kesîr'in kelimeyi “ه/le” harfinin sükûnuyla “هَبٍ/lehb” şeklinde okuduğunu belirtmektedir (ed-Dânî, 2015, s. 557; el-Bennâ, 1987, s. 636; el-Fârisî, 1984, s. 451; el-Hatîb, 2002, s. 628; İbn Hâleveyh, 1979, s. 377; İbn Mihrân, 1980, s. 479; 1985, s. 439; İbn Mucâhid, 1980, s. 700; İbn Zencele, 1997, s. 776; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1600; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 404).

Müellif bununla birlikte Ebû Ali'den nakille zikrettiği bu farklı okuyuşun “السَّمْعِ - السَّمْعِ، النَّهْرِ - النَّهْرِ” – eş-şeme' – eş-şem', en-neher – en-nehr” kelimelerinde olduğu gibi iki farklı lügate benzediğini aktarmaktadır (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1600).

Burada aktarılan bir diğer farklılık ise “وَأَمْرًا لَهُمْ حَمَالَةَ حَمَالَةَ الْحَطَبِ” (et-Tebbet 111/4) âyetindeki “حَمَالَةَ حَمَالَةَ/hammâlete'l-hatab” lafzıyla ilgilidir. Müellif lafzı Âsım'ın tek başına nasb olarak “حَمَالَةَ حَمَالَةَ/hammâlete'l-hatab” şeklinde okuduğunu söylemektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 567; ed-Dânî, 2015, s. 558; el-Bennâ, 1987, s. 636; el-Fârisî, 1984, s. 451; el-Hatîb, 2002, ss. 631-632; İbn Hâleveyh, 1979, s. 377; İbn Mihrân, 1980, s. 480; 1985, s. 439; İbn Mucâhid, 1980, s. 700; İbn Zencele, 1997, ss. 776-777; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1601; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 404).

Burada tek bir kıraati belirten müellif ayrıca Zeccâc'dan nakille nasb ile bu şekilde okunduğunda kınamak için olduğunu ve “*şu odun hamalı varya!*” şeklinde kınayıcı bir mananın oluştuğunu belirtmektedir (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1601; Zeccâc, 1988, s. 375).

İbnü'l-Cevzî İhlâs Sûresi'nin ilk âyetinden ikinci âyetine geçişte kıraat farklılığından bahsetmektedir. Bu bağlamda “قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ” (el-İhlâs 112/1) ve “اللَّهُ الصَّمَدُ” (el-İhlâs 112/2) âyetlerindeki “أَحَدٌ/ehadun Allah'u” lafzında açıklamada bulunmaktadır. Burada İbn Kesîr, Nafi', Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî'nin “أَحَدٌ/ehadun Allahu” şeklinde, Ebû Amr'ın ise “د/dâl” harfinin dammesiyle “أَحَدٌ/ehadullahu” şeklinde okuduğunu ve “اللَّهُ/Allah” lafzına vaslettiğini belirtmektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 571; el-Fârisî, 1984, s. 454; el-

Hatîb, 2002, ss. 636-639; İbn Hâleveyh, t.y., s. 183; İbn Mücâhid, 1980, s. 701; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1602).

İbnü'l-Cevzî sonrasında buradaki “أَحَدٌ/ehad” kelimesinin hem tenvinle “أَحَدٌ/ehadun” olarak hem de tenvinsiz olarak “أَحَدٌ/ehadu” şeklinde okunduğunu söylemektedir. Aynı zamanda “د/dâl” harfinin sükûnu ile “أَحَدٌ/ehad” olarak da okunduğunu zikrederek bunlardan en iyisinin tenvinin isbâtıyla merfu olarak okunması olduğunu ifade etmektedir. Vasl halinde “ل/lâm” harfi ve kendisi sakin olduğu için tenvinin de meksûr kılındığını aktaran İbnü'l-Cevzî, tenvin hazfedilmesinin iki sakin olanın birleşmesinden dolayı olduğunu zikretmektedir. Son olarak ise sakin olarak okunmasının vakıftan ve sonrasında “اللَّهُ الْمَمْدُ” şeklinde başlamasından dolayı olduğunu belirterek, bu şekilde kıraatin en kötü okuyuş olduğunu da ilave etmektedir¹¹ (İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1602).

İhlâs Sûresi'nde bahsedilen ikinci farklılık ise “وَمَا يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ” (el-İhlâs 112/4) âyetinde yer alan “كُفُوًا/küfüven” kelimesiyle ilgilidir. İbnü'l-Cevzî kelimeyi çoğunluğun hemzeyle ve harekeli olarak okuduğunu belirterek, Hafs'ın ise harekeli olarak ancak hemzeyi “و/vâv” harfine çevirerek rivayet ettiğini söylemektedir. Ayrıca Hamza'nın da “ف/fâ” harfinin sükûnuyla okuduğunu ifade etmektedir¹² (ed-Dânî, 2015, s. 558; el-Bennâ, 1987, s. 637; el-Hatîb, 2002, s. 639-642; ez-Zemahşerî, 2009, s. 1228; İbn Hâleveyh, 1979, s. 378; İbn Mihrân, 1980, s. 477; İbn Mücâhid, 1980, ss. 701-702; İbn Zencele, 1997, s. 777; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1603; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 404).

Felak Sûresi'yle ilgili olarak müellif “مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ” (el-Felak 113/2) ve “وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ” (el-Felak 113/4) âyetlerindeki “خَلَقَ/haleka” ve “النَّفَّاثَاتِ/en-neffâsâti” kelimelerinde farklı kıraatlere işaret etmektedir. Bu bağlamda İbnü's-Sümeýfa ve İbn Ya'mer'in “ح/hâ” harfinin dammesiyle ve “ل/lâm” harfinin kesrasıyla “خَلَقَ/haleka” lafzını “خُلِقَ/hulika” şeklinde okuduklarını belirtmektedir (Ebû Hayyân, 2010, s. 575; el-Hatîb, 2002, s. 646; İbn Hâleveyh, t.y., s. 183; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1605). “النَّفَّاثَاتِ/en-neffâsâti” lafzını ise İbn Ebî Süreyc'in “ف/fâ” harfinden önce “ل/elif” harfiyle ve şeddetsiz bir kesra harekeli “ف/fâ” harfiyle “النَّفِثَاتِ/en-nâfisâti” olarak rivayet ettiğini söylemektedir (Ebû Hayyân, 2010, s.

11 Ferrâ, burada “أَحَدٌ اللهُ/ehadullahu” şeklinde nûn harfinin hazfedilmesiyle de okunduğunu söylemekte, ancak tenvinli okuyuşun daha iyi olduğunu belirtmektedir. Bilgi için bk. Ferrâ, (1983, s. 300).

12 Zeccâc bu kelimenin kıraatinde dört şekil olduğunu belirtmektedir. Bunlar kâf ve fâ harfinin dammesiyle “كُفُوًا/küfüven”, kâf harfinin dammesi ve fâ harfinin sükûnuyla “كُفُوًا/küfven”, kâf harfinin kesrası ve fâ harfinin sükûnuyla “كُفُوًا/kifven” ve kâf harfinin kesrasıyla “كُفَاءَ/kifâen” şeklindedir. Bilgi için bk. Zeccâc, (1988, s. 378).

576; el-Bennâ, 1987, s. 638; el-Hatîb, 2002, s. 647; İbn Hâleveyh, t.y., s. 183; İbnü'l-Cevzî, 2015, s. 1605; İbnü'l-Cezerî, 1985, ss. 404-405).

Sonuç

Duhâ ve Nâs arasında yer alan yirmi iki sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in son kısmını oluşturmaktadır. Bu sûreler hem namazlarda okunması hem de Kur'ân eğitimi ve öğretimi açısından öncelikli olarak okunan ve ezberlenen sûreler olduğu için Kur'ân ilimleri bakımından önemli bir yere sahiptir. Özellikle sûrelerde yer alan kıraat farklılıkları günümüze kadar yazılmış olan tefsirlerde incelenmiş ve bu sûreler tefsir edilirken kıraat farklılıklarıyla ilgili bilgiler öncelikli olarak tefsirlerde yer almıştır. Bu tefsirlerden birisi de Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî tarafından yazılan ve *Zâdü'l-mesîr* ismiyle bilinen tefsir eseridir. Bu eserde, Duhâ ve Nâs arasındaki sûrelerde birçok kelime için kıraat farklılığına değinilmekte ve çeşitli açıklamalar yapılmaktadır.

Bilindiği gibi İslâmî ilimler zaman içerisinde olgunlaşmaya ve bir ilmî disiplin olmaya devam etmiştir. Kıraat ilmi de aynı şekilde zamanla gelişmiş ve çeşitli aşamalar kaydetmiştir. Bu bağlamda kıraat ilmiyle ilgili olarak en önemli çalışmalardan birisi kıraatleri bir sınıflandırmaya tabi tutmak ve değer açısından kıraatleri birbirinden ayırmak olmuştur. Bu nedenle de en temelde kıraatler sahih olan ve sahih olmayan şeklinde tasnif edilmiştir. Sahih olarak kabul edilen kıraatler senedin sahihliği, Arap diline uygunluk ve Hz. Osman dönemi mushafına mutabık olma şartıyla kabul edilmiş ve nihayetinde kıraat-i seb 'a ve kıraat-i aşere olarak bilinen yedi ve sonrasında on kıraat sahih kıraatler olarak kabul görmüştür. Bu şartlardan biri veya bir kaçının eksik olduğu kıraatler ise sahih kıraat olarak kabul edilmemiştir. Kıraat-i erbaate aşer olarak bilinen sınıflandırmadaki sahih on kıraatin dışında kalan dört kıraat ve diğer kıraatler bu şekilde sahih olmayan kıraatler olarak değerlendirilmiştir.

İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* isimli tefsirinde Duhâ ve Nâs arasındaki sûrelerin tefsirini yaparken öncelikle sûrede yer alan bazı kelimelerde kıraat farklılıklarına yer vermektedir. Bu sûrelere baktığımızda ve Duhâ-Hümeze ile Fil-Nâs olarak iki başlık altında incelediğimizde, yirmi dokuz ayrı yerde farklı kıraatlere değinmektedir. Bu sûreler içerisinde Asr, Mâûn, Kevser, Nasr ve Nâs sûrelerinde herhangi bir farklı okuyuşa değinmemekte, geriye kalan on yedi sûrede ise çeşitli şekillerde kıraat farklılıklarına temas etmektedir. Bu farklılıklar incelendiğinde, bunların hem sahih olan hem de sahih olmayan okuyuşları içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda İbnü'l-Cevzî kıraatler arasında herhangi bir ayrıma gitmemekte, sahih olan veya olmayan okuyuş farklılıklarına sûrelerde yer vermektedir. Kıraat farklılıklarını zikrettiği yerlerde özellikle Ferrâ ve Zeccâc gibi âlimlerden de alıntılar yaparak, çeşitli görüşleri böylece ifade etmektedir.

İbnü'l-Cevzî kıraat farklılığına değindiği yerlerde genellikle isimleri zikrederek okuyuşları kişilere atfetmekte, birkaç yerde sadece hiçbir atıfta bulunmadan farklı okuyuşu belirtmekle yetinmektedir. Aynı zamanda hiçbir açıklama yapmadan sadece farklı okuyuşu

belirttiği yerler de mevcuttur. Kıraat farklılığına temas ettiği yerlerde bazen cumhurun kıraatine de atıfta bulunduğu gibi sadece tek bir kişi tarafından okunan kıraate atıfta bulunduğu da görülmektedir.

Müellif kelimeler için kıraat farklılıklarını açıklamakla birlikte, kelimenin kökeniyle ve oluşan manalarla ilgili de ifadeler kullanmaktadır. Bazı yerlerde mana ile ilgili ihtilafların olduğunu söyleyerek kıraatler neticesinde oluşan manaları açıklamaktadır. Ayrıca bazen başka âyetlere atıfta bulunarak o âyette kelimeyle ilgili hem kıraat hem de mana açısından açıklama ve izahlar yapıldığını belirtmektedir.

İbnü'l-Cevzî'nin farklı kıraatlerle ilgili uyguladığı açıklama yöntemlerinden birisi de belirtmiş olduğu kıraatlerin farklı lügâtlar olduğunu söylemesidir. Zikrettiği farklılıklarla ilgili kelimenin Araplarda nasıl kullanıldığını ifade ederek, bununla birlikte bazı yerlerde lehçe/kabile ismi de vermekte ve kelimenin o lehçe/kabilede nasıl kullanıldığını aktarmaktadır. Ayrıca başka kelimelerden örnekler vererek okuyuş farklılıklarının farklı lügâtlar olduğunu söylediği gibi, sadece belirttiği kıraat farklılıklarının iki ayrı lügat olduğunu söylemekle yetindiği de görülmektedir.

İbnü'l-Cevzî tefsirinde bazı yerlerde sahih kıraat şartlarının da içerisinde yer alan mushaf hattına uyum ve Arap diline uygunluk şartlarına atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda müellif farklı kıraatleri aktardıktan sonra en doğru kıraatin mushaf hattına uyan kıraat olduğunu veya belirtmekte olduğu bir kıraatin Arap dilinde daha uygun olduğunu ifade ettiği yerlerde de mevcuttur. Bu açıdan kıraatler arasında bir ayrım yaparak mushaf hattına uyan veya Arap diline uygun sahih olan kıraati öncelediği görülmektedir. Ayrıca mushaf hattına uymanın gerekli olduğunu söylediği yerler de mevcuttur. Bu şekilde sahih kıraat şartlarına da atıfta bulunan İbnü'l-Cevzî, bazı yerlerde kendi görüşünü de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda belirttiği kıraat farklılıklarıyla ilgili en iyi ve en kötü kıraati ifade etmektedir.

Sonuç olarak İbnü'l-Cevzî'nin *Zâdü'l-mesîr* tefsirinde Duhâ ve Nâs arasındaki sûrelerde birçok yerde kıraat farklılığına temas etmektedir. Bu sûrelerde hem sahih olan hem de sahih olmayan kıraat farklılıklarını aktarmakla birlikte ayrıca çeşitli açıklamalarda da bulunmaktadır. Burada Duhâ ve Nâs sûreleri özelinde ortaya koyduğumuz farklı okuyuşlar İbnü'l-Cevzî'nin tefsirinde bu sûreler özelinde kıraatlere yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm.

Birişik, A. (2002). Kıraat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 426-433). TDV Yayınları.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî. (2010). *el-Bahrü'l-muhît fi't-tefsîr* (C. 10). Dâru'l-Fikr.

- Ebû'l-Kâsım, Yûsuf b. Ali el-Hüzelfî el-Biskrî el-Mağribî. (2007). *el-Kâmil fi'l-kırâ'âtî'l-aşr ve'l-erbaîn ez-zâide aleyhâ*. Müessesetü Semâ.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. (2015). *et-Teysîr fi'l-kırâ'âtî's-seb'a*. Dâru'l Endülüs.
- el-Bennâ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî. (1987). *İthâfû fuzalâ'î'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'âtî'l-erba'ate aşer* (C. 2). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- el-Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. (1984). *el-Hücce li'l-kurrâ'î's-seb'a* (C. 6). Dâru'l Me'mûn Li't-türâs.
- el-Hatîb, Abdullatîf Muhammed. (2002). *Mu'cemu'l-kırâ'ât* (C. 10). Dâru Sa'dî'd-dîn.
- el-Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. (2012). *Leţâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* (C. 1-10). Merkezi'd-Dirâsâtî'l-Kurâniyye.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (2006). *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (C. 22). Müessesetü'r-Risâle.
- es-Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. (2008). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (C. 2). Müessesetü'r-Risâle.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (2009). *Tefsîru'l-Keşşâf* (3. bs). Dâru'l-Mârife.
- Fahreiddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1981). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 32). Dâru'l-Fikr.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. (1983). *Me'âni'l-Kur'ân* (3. bs, C. 3). Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî. (t.y.). *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-izâh 'anhâ* (2. bs, C. 2). Dâru Sezkin.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî. (t.y.). *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân (kırâ'ât) min Kitâbi'l-Bedî'*. Mektebetü'l-Mütenebbî.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî. (1979). *el-Hücce fi'l-kırâ'âtî's-seb'a* (3. bs). Dâru'ş-Şurûk.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbü'rî. (1980). *el-Mebsût fi'l-kırâ'âtî'l-aşr*. Matbûâtî Mucmei'l-Lügati'l-Arabiyyeti.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbü'rî. (1985). *el-Gâye fi'l-kırâ'âtî'l-aşr*. Dâru'ş-Şevâf.

- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî. (1980). *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*. Dâru'l-Me'ârif.
- İbn Zencele, Halîl Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele. (1997). *Huccetü'l-kırâ'ât* (5. bs). Müessesetü'r-Risâle.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. (2015). *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Dâru İbn Hazm.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî. (t.y.). *Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü't-tâlibîn*.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî. (1985). *En-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (C. 2). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. (t.y.). *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâ'ât*. Matbaatu'n-Nahda.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. (1984). *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb'a ve 'ilelihâ ve hucecihâ* (3. bs, C. 2). Müessesetü'r-Risâle.
- Ünal, M. (2005). *Kur'ân'ın anlaşılmasında kıraat farklılıklarının rolü*. Fecr Yayınları.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî. (1988). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh* (C. 5). Âlemü'l-Kütüb.